

Melchor Cano
DE LOCIS THEOLOGIS XII, CAP. 2¹

<p. 344, recto>

Quid Theologia sit, quæ ei obiecti res, quis finis

Propositum est nobis hoc libro de locorum Theologicorum vsu in scholæ disputatione dicere. Id quò recte atque ex ordine fiat, optimum fuerit initio defini re, quidnam Theologia fit, quæ illius quasi subiecta materies, quis scopus, in quem theologo studia dirigenda sint omnia. Ac theologia quidem, si Græcam vocem in Latinus vertimus, ratio est sermoque de Deo. Omnia autem, quæ ratione & via de aliqua re suscipitur, institutio, essentiam & potentias. quas vocant, ac cætera omnia vestigat, quæ illi rei sunt peculiariter ac propriè tributa. In theologia ergo facultas quædam intelligitur, quæ Dei naturam, vim & proprietates inquirat. Nec verò theologo satis est, quæ Deo in se absolutè conueniunt, ea facultatis suæ viribus iuribusque tribuere, nisi etiam illa vendicet, quæ Deo quasi accidunt in ordine ad creaturas. Dei enim notionem omni ex parte rimatur. Bipartita igitur est theologiæ tractatio : vna de Deo secundum se, altera de eodem, quia rerum est principium ac finis. Nec theologus tamen <verso> summa & infima, diuina & humana miscet, sed adeò articulatè, clarè, artificiosè, hæc componit illis, his illa iungit, vt non modò nullam sibi vicissim obscuritatem afferant, verùm etiam vtraque vtrisque adhibeant lumen. Quid? quòd sicut solum intueri nequimus aduersum, eiusque radijs acies nostra sensusque vincitur : sic ad diuinæ lucis obtutum mentis nostræ oculi hallucinantur & caligant. Quamobrem necesse est, vt Deum sua natura inuisibilem in effectis ceu in vmbra, in speculo, in imagine, in signis vestigijsque cernamus. Inuisibilia enim ipsius, à creatura mundi, per ea, quæ facta sunt intellecta, conspiciuntur : sempiterna quoque eius virtus & diuinitas. Cum verò inter omnia, quæ oculorum sensu perspicimus, rationalis creatura simillima Deo sit, ad imaginem quippè Dei factus est homo, nihil profecto inuenias, in quo diuina bonitas, potestas & sapientia magis eluceant. Quare theologiæ disciplina, quamuis de Deo ipsa præcipuè sit, plurimum tamen, circa homines humanaque versatur : & cùm ex homine, tum exijs, quæ Deus homini fecit atque efficit, diuinæ naturæ cognitione quærit. Quòd si potentiam, benignitatem & prouidentiam Dei indagare & proferre proprium theologiæ munus est, de fine, quæ Deus non alium, quàm seipsum hominibus comparauit, deque medijs ad hunc finem necessarijs, virtutibus, legibus, gratia, incarnatione, sacramentis, longissima licet theologi disputatio, non est ab instituto theologiæ aliena : non solum ob eam causam, quam D. sanè Thomas grauem reddit, ne theologia, quæ effectrix etiam est non modò speculatrix, manca & imminuta

¹Latin text is from: *Locorum Theologicorum libri duodecim . . .* (Coloniæ Agrippinæ, apud hæredes Arnoldi Birckmanni, anno M.D.LXXIII). I have filled out the abbreviations, but have not standardized spellings.

hac parte omiſſa linqueretur, ſed multò magis quòd eæ res Dei ipſius probitatem, æquitate, virtutem, integritatem, beneficentiam, liberalitatem, miſericordiam, patientiam, longanimitatem, inſigniter & præclare patefaciunt & illuſtrant. Cuius rei ignoratio cauſa quibusdam erroris illius fuit, vt exiſtimarent, diſciplinam hanc non eſſe contemplandi gratia inuentam, ſed agendi. At enim quibus argumentis vtantur, videamus. Primum contemplationis tractatus inquirunt, longè minor eſt, quàm actionis, illi enim D. Thomas primam summæ ſuæ partem dedit, huic ſecundam <345> & tertiam, quæ voluminis magnitudine illam ſingulæ etiam exuperant. De fine ruruſum ac medijs diſputare, ad eam facultatem ſine dubio pertinet, quæ aliquid molitur & agit. Nimirum non ad mentem ea, ſed ad effectum referuntur. Cùm ergo de fide & medijs humanæ vitæ plurimam Theologus diſputationem inſtituat, fieri videtur, vt Theologiæ viſ non in cernendo potiffimùm, ſed in agendo ſita ſit. Theologiæ inſuper & diuinarum ſcripturarum idem eſt finis. Nec enim finem alium diſciplinæ eiudem principia ac concluſiones habent. Ad diuinarum omnium ſcripturarum finis dilectio eſt, vt Auguſtinus, Gregoriusque teſtantur. Non ergo Theologia præcipuè ad contemplandum tendit, ſed ad amandum.

Prætereà, quæ doctrina cuiusdam eſt ſpeculatrix venatrixque naturæ, oculos maximè ad cernendum poſtulat, non ad agendum vires. Nec ſtultitiæ eos arguit, qui in actione torpent, ſed qui ſunt in ſpeculatione tardi. At ſcriptura omnis à diſcipulis opera exigit, eoſque ceſſatione torpentes tanquam vanos & ocioſos repræhendit. Non igitur ſpeculandi cauſa hæc doctrina potiffimè traditur, ſed agendi. Ad hæc fides in charitatem refertur, non econtrariò in fidem charitas : vt ex Matthæ. c. 22. & ex Apoſtolo 1 Corinth. 13. colligitur. Notiſſima ergo principiorum Theologiæ, quam notiſſimam fidei vocabulo accipimus, diligendi cauſa primum omnium fidelibus data eſt. Cauſa quippè *τελκχδρ*, quam finalem poſſumus interpretari, eadem & prima & principalis eſt. Quòd ſi notiſſima principiorum doctrinæ huius actuosa eſt fides, ſcilicet, quæ per dilectionem operatur, conficitur ſanè, doctrinam quoque ipſam ad mores primò, vitæque actionem attingere. Item ſi fides ſpeculatio quædam eſt, non moralis diſciplina, vnde illud? Fides ſine operibus mortua eſt? vnde illud ruruſum? Ad dandam ſcientiam ſalutis plebi eius in remiſſione peccatorum eorum? Nam ſcientia ſalutis corporalis in praxim maximè ſpectat, in cōtemplationem non item. Quid illa? Dedit illi ſcientiam ſanctorum, ſcientia ſanctorum prudentia. Omnis ſcriptura diuinitùs inſpirata vtilis eſt, &c. vt perfectus ſit homo

<verſo>

Dei ad omne opus bonum inſtructus. Hæc autem ſcripta ſunt, vt credatis, & vt credentes vitam habeatis in nomine ipſius. Qui dicit ſe noſſe deum, & mandata eius non ſeruat, mendax eſt, aliaque huius generis ſexcenta, quæ in diuina paſſim ſcriptura reperiuntur. Ex quibus omninò videtur effici, Theologiam non eſſe ſpeculatricem, ſed efficitricem. Atque adeò finem eius præcipuum non eſſe contemplationem, ſed actionem. Id quod opinati ſunt ſcholatici quidam Theologi in primis clari & nobiles. Qui in ea re magiſtrum fortè ſequuntur, hanc diſciplinam ex vſu & fruitione partientem. Nec intelligunt doctiſſimi viri, ſic enim mihi modetiſſimum eſt vocare illos, alium eſſe finem doctrinæ, alium doctoris : vel, vt verbis differentibus rem ferè eandem exprimamus, alium eſſe finem doctrinæ primarium, alium poſtremum. Vt ſi verbi cauſa dicimus, vini duos eſſe fines vnum ad bibendum, alterum ad medendum. Charitas ergo docentis Deo, atque ea

re doctrinæ quidem huius finis est, at non primus, sed secundus. Nam & cognitio contemplatioque naturæ, vt ait eleganter Cicero, manca quodammodo atque inchoata est, si nulla actio rerum consequatur. Vani sunt, Sapiens inquit, omnes homines, in quibus non subest scientia Dei, &c. & alius item. Quia cùm cognouissent Deum, non sicut Deum glorificauerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis, &c. Quapropter si ex fine secundo in naturam disciplinæ consideres, iam tibi physica inter actiua numerabitur. Quid? Quòd finis noster primus, vt Diuus Thomas verissimè sentit, visio Dei est clara & manifesta? Quia verò finem illum adipiscimur mente & voluntate, cognitione & amore : fit, non vt cognitio ex se amorem, sed ex vtraque res ad visionem referatur. Quòd si cognitio viæ ex se non nisi ad patriæ cognitionem referenda est, quamuis illa non sit per se idonea, nisi ei affectus dilectioque iungatur, visio verò Dei, cuius fides seminarium est, contemplatio potissimùm est, non effectio, sequitur Theologiam maximè speculatiuam esse non practicam. Liceat enim, quando de scholæ disputatione habetur oratio, scholæ verba vsupare. Adde, quòd Theologia Dei natura, potentiam & proprietatem inquirat. Est ergo Deus huius scientiæ proprium obiectum, atque adeò speculationis causa comparatur. Atque August. apertè docet, sapientiam, de qua Apost. 1. Corinth. 12. loquitur, intellectualem notionem & contemplationem rerum æternarum. Sine dubio autem facta doctrina sapientia est, eaque re speculatiuam esse constat. Quòd, vt cætera taceamus, vel Theologiæ nomen præ se fert. Quemadmodum enim non solùm asserer, sed etiam addubitare stultissimum est, num Physiologia Astrologiaque speculatrices sint, an effectrices, quod nomina ipsa insignitè egregieque declarant, contemplationem rerum ingeri, non mores & actionem. Tametsi Medici, Nautæ, ac cæteri, qui rebus publicis addicti & destinati sunt, ociosam naturæ astrorumque notionem aspernantur & fugiunt : quæ actiua est, eam & amplectuntur & colunt. Sic ambigere, Theologia speculatrix ne sit an effectrix, à communi etiam mediocrique intelligentia & sensu remotum est. Vtpotè, cùm nihil aliud illa sit, quàm ratio sermoque de Deo. Quanquam viri prudentes vacantem, illam & otiosam esse nolunt : sed ad humanæ vitæ & vsum & finem accomodari. Præterea, Theologia omnem de Deo cognitionem tradit, siue ea per naturæ lumen, seu diuino solùm munere & illustratione habeatur. Cùm igitur speculetur quicquid de Deo cognoscere humana ingenia possunt, nimirum aut speculatiua est, aut scientia de Deo nulla esse speculatiua potest. Quòd licet nonnulli huic argumento dederint, adeò tamen absurdum est, vt refelli non debeat. Quid? quòd Theologia nostra diuinæ sapientiæ quædam impressio est, quæ eadem & speculandi vim habet & agendi? Nihil igitur obstat, cur non idem lumen vultus Dei, quod signatum est super nos, vtraque ostendat & quæ contemplari oportet & quæ agere. Sicut anima rationalis, quòd formarum omnium præstantissima sit vires quidem excellenter habet & sentiendi & vigendi, sed in ea tamen vis intelligendi prima eademque præcipua est. Nec vires illa exercet reliquas, nisi vt proprio tandem intelligentiæ munere perfungatur. In hunc itaque modum <verso> Diuus Thomas scienter ac peritè dixit, Theologiam muneribus vtrisque fungi & speculandi & agendi, quamuis magis speculetur, quàm agat. Non enim agit, nisi quia agendo ad perfectam Dei cognitionem tendit. Quibus rebus breuiter explicaris illa tria perspicuè satis, & planè intelliguntur, quæ à principio huius capituli exponendo a suscepi, nempè quænam sit Theologiæ propria notio ac definitio, quæ rursum illi subiecta materies, circa quam ipsa versetur, quis tandem illius finis tum primus tum secundus. Theologia scientia est, quæ docet, quidnam natura diuina sit, & quæ naturæ eius vires ac proprietatis. Deus

ipse est doctrinæ huic obiectum subiectumque propositum, & quasi versanda materia, his enim modis res, quam facultas quælibet mente tractandam cognoscendamque proponit, à Philosophis appellatur. Finis primarius quidem naturæ diuinæ notio, & contemplatio per Dei potentias, virtutes & proprietates explicata, postremus autem, earum rerum actio, quæ ad mores sunt ac benè beateque viuendum necessariæ. Et quidem quem vsum loci Theologici habeant, vitæ moribus & actionibus accommodatum, non institui in præsentia dicere, quæuis magnus ille omninò sit, & qui nobis differendi præstaret valdè vtilem copiosamque materiam. Is tantùm vsus, vt suprà dixi, nunc mihi expediendus est, quem Theologus capere è locis potest, si in scholæ disputationibus illos verset & tractet, cùm scilicet, quantum potest, tantum cognoscere curat de Deo rebusque diuinis. Non autem mihi excidit, scripsisse me in libro quinto, cùm de ecclesiæ auctoritate in morum iudicio dicerem, duplicem esse de rebus Theologicis quæstionem. Vnam, quæ ad contemplationem attinet, alteram, quæ in moribus atque vsu vitæ sita esset. Quod à quibusdam sic accipi potest, tanquam hoc, quod, nunc habeo institutum, priori diuersum sit. Id verò à me procul aberit. Namque aliud est locorum vsum Ecclesiasten in concione docere, vbi de moribus aut hortando, aut de hortando agitur, aliud Theologum in vsu locorum instituere, cùm in morum quæstionem incidit, siue illa sit earum rerum, quas scire ad salutem est necessarium, <247 [i.e., 347]> siue earum etiam, quæ fuerint opportunæ. Atque concionatoribus, quemadmodum loca Theologica vsurpare debeant præscribere, id ego hoc tempore prætereundo cesui. At quoniam quæstiones fidei & morum à Theologo eadem via & ratione tractantur, quum in disputationem Theologiæ veniunt, id ambigendum non est, quæ superiorum quæstionum præcepta fuerint, eadem ad sequentes pertinere. Hæc enim est vna res prorsus, vt non differat multum inter fidei decreta & iudicia morum, eaque est ex eisdem locis eademque propemodum forma tractanda. Nec verò velim, vt rursum me quispiam in tam frigida, tamque ieiuna calumnia remoretur, quòd Theologiam simpliciter & absque vllò temperamento scientia euentem, & claram conclusionis notitiam exigere. Cujusmodi quum in principiis Theologia non habeat, ne in conclusionibus quidem habere potest. Pugnat enim, rationis conclusionem dilucidam, apertam & manifestam effici, si res, è quibus illa colligitur, obscuræ, opertæ, atque inuolutæ sunt. Porrò autem si non vt Aristote. vt sacri auctores, sic nos certè loquimur, qui doctrinam hanc scientiam absolutè vocarunt. Scire, Augustinus inquit, quemadmodum fides & pijs opituletur, & contra impios defendatur, proprio appellare vocabuscientiam videtur Apostolus. Illud autem sine dubio munus Theologiæ proprium & officium est. Et Hieronymus, vt alios omittam, scripturæ sacræ doctrinam, quam Theologi profitemur, scientiam sapientiamque passim appellat. Quin sacræ literæ, vbi res certa est, ibi nullo modo sciendi vocabulum reformidant. Nota sunt illa, Scio quòd redemptor meus viuuit, &c. Item, Scio, quòd certissimè renaturus sis, &c. Item, Dedit illi scientiam Sanctorum. Item, Scientiam Dei inuenies, quia Dominus dat sapientiam, & ex ore eius prudentia & scientia. Et Apostolus, Alij quidem per spiritum datur sermo sapientiæ, alij autem sermo scientiæ. Prætereà, euentiam Aristoteles in disciplinas flagitat, vt rerum cognitio nec fallere possit, nec mutari. Firmam enim immutabilemque notionem scientiæ vocabulum postulat. Cùm igitur quæ <verso> res in fidem ac Theologiam inciunt, qua ratione in eas incidunt, stabiles immobilesque sint, nec in eis Theologus errare, labi aut decipi queat; fit, vt sine perspicuitate etiam Theologia scientiæ propriè sibi appellationem vindicet. Quæ eadem causa subest, vt disciplina hæc circa res etiam contingentes, hoc est, sua natura

minimè necessarias, sine sui nominis impendio & iactura versetur. Necessitatem quippè in doctrina idcirco Aristoteles requisivit, quod fine ea nec rerum nec cognitionis stabilitas & immutabilitas appareret. At causæ vel fortuitò antegressæ harumque effecta, suaprè natura parum firma & constantia, vt sub Theologiam & fidem cadunt, non mobilia & quæ modò huc atque illuc transferantur, sed certa immutatque perinde ac perennia manent. Quamobrem vtraque Deus propriè scire dicitur; & quæ necessariò eueniunt, & quæ nobis in casu & fortuna sunt proposita. Ritè ergo Theologiam scientiam dicimus, in qua certitudo immobilis, firma constantia, & vt ita dicam, infallibilitas cognitionis est. Quid? quòd Musica & Astronomia à plerisque scientiæ nuncupantur, & tamen vix vnus aut alter cælorum syderumque errantium conuersiones, à quibus disciplinæ illæ nunc pendent, proprio vel instrumento vel experimento explorauit? Quin Astrologi ferè iuniores veterum experimento, tanquam certa earum rerum præiudicia sequuntur, quas ipsi tractandas, iudicandasque suscipiunt. Theologia igitur iure quoque scientia vocitabitur, præsertim cùm huius doctrinæ principijs accidat, vt obscure nobis sint cognita. Nimirum enim, si nobis perspicua ac dilucida forent, nihilò feciùs suum hæc disciplina & nomen & rationem tueretur. Ac re vera, si modò Aristoteles viueret, non aliud nomen inueniret, quo Theologiam aptiùs & congruentiùs appellaret. Nam fidem dicere, quæ non auctoritati proximè, sed rationi & syllogismo innitatur, absurdum est. Alioqui si prior propositio certa ex fide sit, posterior autem ratione naturæ probabilis, conclusionis fides erit, non opinio. Quod planè falsum est.

Theologiam ergò, quandò aliud melius non occurrit, <348> scientiæ vocabulo nuncupemus : Firma enim & stabilis earum rerum præceptio & compræhensio est, quæ è certis constantibusque principijs manifesta connexionem nectuntur. Nec enim illud verè dici potest, theologiæ consequentias probabiles & obscuras esse, non euidentibus & firmis. Cuius rei argumentum ponunt minimè acutum, sed in primis hebes, quòd si certa esset, claraque connexio, conclusiones non iam ad theologiam, sed ad fidem attinerent. Verùm hæc ratio ridicula est, iure itaque à plerisque repræhenditur. Est enim facile & apertum fidei Theologiæque discrimen. Quòd fides proximè & vt sic dicam, immediatè auctoritate nititur, Theologia verò proximè & immediatè ratione. Habent enim se, quemadmodum suprà dixi, fides & Theologia non aliter, quàm habitus principiorum & scientia conclusionum. Et sicut naturæ lumen absque ratiocinationis medio, principiorum naturalium notitias efficit, ita lumen fidei nullo adhibito rationis argumento earum rerum persuasionem facit, quibus fideles assentimur diuina solùm auctoritate nixi. Non igitur consecutionis euidentia & firmitas Theologiam tollit, sed facit : non aufert, sed infert. Quanquam sunt in hac sicut & in alijs disciplinis, opiniones quædam rebus scitis exploratisque permixtæ. Ac quemadmodum doctrina physica, naturæ licet ipsa congruens & consentanea, non omnes conclusiones exploratè conficit; sed quasdam probabilis argumentatione suadet. Sic plurima Theologus pronunciat quidem constanter, certò, fidenter, in quibusdam tamen præclarè agi secum putat, si verisimile quod sit, inuenerit. Nec arbitratur sese scire quod nesciat : aut, perinde vt si omnia certa essent Theologiæ dogmata, nihil formidat, nihil ambigit, sed illud cauet & prouidet, ne vniversis temerè assetiens & valdè cuncta asseuerans, earum etiam rerum auctoritatem, quæ sunt certiores, & illustriores, amittat. Sed ad rem. Cum incerta connexio est, vel altera propositio est incerta, quæ cum fidei principio sumitur, conclusionis opinio erit, Theologia propriè non

erit. At siue ambo syllogismi principia fidei sint, seu alterum ex fide certum, alterum ex natura euidens, conclusio ad Theologiam pertinebit, <verso> modo consecutio, aut clara luce naturæ sit, aut fidei illustratione cognita. Haud enim secùs, quod etsi dixi, sæpè ac sæpiùs dicturus sum : haud secùs, inquam, eiusmodi conclusionis scientia refertur ad fidem, quàm ad habitum principiorum naturales disciplinæ. Quæ quoniam ita sunt in promptu, vt res argumentatione non egeat, his omissis pergamus ad reliqua.